

Aleksander
Kaczorowski

Pražský
slabikář

Od Kafky

k Havlovi

a zpět

Host

Mému příteli Jerzemu Markovi

Praski elementarz

Copyright © by Aleksander Kaczorowski, 2021

Cover photo from open sources

Translation © Martin Veselka, 2022

Czech edition © Host – vydavatelství, s. r. o., 2022
(elektronické vydání)

This book has been published with
the support of the © POLAND

Translation Program

Vydání bylo podpořeno překladovým
programem © POLAND

BOOK INSTITUTE

©POLAND

ISBN 978-80-275-1237-9 (PDF)

ISBN 978-80-275-1238-6 (ePUB)

ISBN 978-80-275-1239-3 (MobiPocket)

Kdyby nebylo Prahy,
musili bychom ji vymyslet.

Obsah

Pražský slabikář	11
Kafkovo století	23
Haškovy záhady	35
„Tak jim řekni Roboti“	71
Přízraky Moskvy	83
Schůzka v Jackson Heights	99
Pražský trip	111
Svérázný Hrabal	125
Klovající orel	145
Inženýr lidských srdcí	153
Před čím utíká Milan Kundera	167
Havel na Hrad!	215
O rybách a lidech	227
Pražský hřbitov	239
Poznámka překladatele	253
Seznam vyobrazení	255
Literatura	257

Pražský slabikář

1 Kdybychom se na podzim roku 1913 zeptali vzdělaného návštěvníka pražských literárních salonů, zda mu něco neříkají jména Franz Kafka, Ladislav Klíma, Jakub Deml, Richard Weiner či Jaroslav Hašek, s největší pravděpodobností by při prvním z nich pokrčil rameny (jistě, to jméno kdesi zaslechl, je to jeden z těch Židů, kteří – ksakru – píšou německy, místo aby psali jaksepatří česky); u druhého by zvedl obočí (překvapen, že si ještě někdo pamatuje pomateného filozofa samouka ze západočeských Domažlic, který ve své době získal jistý věhlas ani ne tak díky několika traktátům, jež vydal vlastním nákladem, jako spíše kvůli svým extravagancím – například když bylo v pražských tramvajích zakázáno kouření, Klíma demonstrativně a neodvolatelně přestal tento dopravní prostředek používat); u třetího jména by se náš Pražan dotkl prsty čela a chvíli jej třel při pokusu vzpomenout si, kde to jméno slyšel (no jistě, to je ten šílený kněz, jemuž církev zastavila výkon kněžských povinností; údajně s nimi nechtěl konzultovat obsah svých publikací, ale říkalo se také, že důvod byl mnohem prozaičtější – prý svedl vdanou dámu); u čtvrtého jména by Pražan jen bezradně zavrtěl hlavou, zatímco

u pátého by propukl v smích – vždyť kdo by neznal Haška, toho nakonec nezvoleného poslance absurdní Strany mírného pokroku v mezích zákona, autora černé kroniky v jednom z odpoledníků. Ale abychom ho nazývali spisovatelem, to by bylo – s prominutím – trochu přehnané.

Na podzim roku 1913 se v životě každého z těchto málo známých autorů odehrálo něco významného. Ani ne třicetiletý Kafka vydává svou první knihu povídek, mimo jiné včetně „Proměny“, vyprávění o úředníkovi, který se jednoho dne změní v obrovského brouka (a právě tím, nikoli krácejíc, ale lezouc, vstoupí světová literatura do dvacátého století). Kafku stále ještě čeká *Proces*, *Zámek* a jedenáctiletý boj s tuberkulózou. Jeho vrstevník Hašek vypráví svým kumpánům z pivnice, jak vyhrabal z uhláku papírek se zapsaným nápadem („pitomec u kumpanie“). Netuší, že už za několik měsíců vypukne největší válka v dějinách, v níž zemře deset milionů lidí (a jeho pitomec u kumpanie se stane oblíbeným literárním hrdinou mnoha dětí a vnuků těch, kteří to přežijí). Hašek se této války zúčastní a po řadě peripetií se šťastně vrátí do Čech – a zde se o několik let později upije k smrti, aniž dokončí *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, největší antiepopěj naší doby. Avšak na podzim roku 1913 očekává Hašek od dobrého vojáka nanejvýš cyklus kasárenských humoresek – budou-li se po hospodách prodávat za pár desítek haléřů za kus, měly by mu zajistit nevysoký, leč poměrně pravidelný příjem.

O pět roků starší kněz Jakub Deml přežije Haška o třicet osm let. Na podzim roku 1913 se seznámí se ženou svého života, vdanou matkou tří dětí Eliškou Wiesenbergerovou. Jeho vrstevník Ladislav Klíma už čtyři roky nevzal pero do ruky – propíjí dědictví po zesnulém otci a propadá se do závislosti. Svou nejlepší knihu, groteskní filozofické romaneto *Utrpení*

knížete Sternenhocha, napíše až v roce 1928 – jen pár měsíců před svou smrtí. Weiner, nejmladší z celé té pětičky, se na podzim roku 1913 vydává studovat do Paříže, kde prožije většinu ze čtyřiařiceti let života, která mu ještě zbývají, a propadne tam surrealismu.

Kafka, Deml, Klíma, Hašek a Weiner – těchto pět spisovatelů se neznalo (až na Demla a Weinerja) a ani navzájem nečetlo své knihy. Náš Pražan by nám ani zanic neuvěřil, kdybychom mu řekli, že právě oni budou o několik desetiletí později označeni za největší pražské spisovatele své doby. Nicméně ani dnes by nikoho nenapadlo spojovat je dohromady, nebýt člověka, který byl na podzim roku 1913 pouhým několikaměsíčním ploidem v lůně devatenáctileté brněnské pomocné účetní a který teprve o půl století později z této pětičky učinil protagonisty své knihy *Bohumil Hrabal uvádí... výbor z české prózy*. Od té doby Hrabal často prohlašoval, že jej životem provázela pěticípá hvězda, jejíž vrcholky tvořili právě tito pražští spisovatelé.

Dva Židé, dva alkoholici a flandák, který nemohl vykonávat kněžskou službu. Čím Hrabala přitahovali? Myslím, že to byla podobnost jejich osudů – chodili přece týmiž pražskými ulicemi – sami, izolovaní, anonymní – a jejich knihy byly znovu a znovu odsuzovány k tomu, aby přestaly existovat, přesto však přetrvaly.

Abychom byli přesní: Deml strávil v Praze celkem ani ne dva roky. Weiner téměř celý svůj dospělý život prožil v Paříži. Klíma sice v Praze bydlel, ale dost možná to ani nevnímal. Zbývají tedy Hašek a Kafka – dva nejočividnější Pražané. Tak očividní, tak silně s tímto městem srostlí, že Hrabal mohl mít občas pocit, že bude-li žít dostatečně dlouho, nakonec jednoho z nich potká na ulici – přestože od jejich smrti uběhlo už

mnoho času – stejně jako hrdina *Příliš hlučné samoty*, balič ze sběrný papíru Hantů, který potkával Ježíše a Lao-c'ůa.

Za co Hrabal těmto pěti spisovatelům vděčil? Kafka jej naučil, že místo literatury je mimo bdění a spánek – tam, kam se občas dostává každý z nás, leží-li za rozbřesku v posteli a neví, zda se už probudil, nebo zda ještě sní. Klíma mu ukázal, že literatura se může zabývat i nejsložitějšími filozofickými otázkami a nejcitlivějšími problémy – pod podmínkou, že tak činí s přimhouřením oka. Deml zase, že jenom pes má právo štěkat na pánaboha a že spisovatel by měl být takovým psem. Hašek pak to, že historie sestává z velkého množství historek. A Weiner, že literatura je hra doopravdy, při níž je v sázce spisovatelův život.

Nikoli náhodou označoval Hrabal své psaní jako „odloženou sebevraždu“. Smrt byla předmětem sázky, kterou spisovatel uzavřel sám se sebou: jsem schopen žít tak, aby měl můj život smysl? Pokud totiž ne, nebude snad lepší nežít?

Do svých čtyřiceti let byl Hrabal ztroskotanec: neudělal literární kariéru (nestačil dokonce ani vydat debut!), nedovedl si najít práci, která by odpovídala jeho nadání, inteligenci a znalostem (jen těžko lze totiž za takovou práci pokládat výpravčího na nádraží nebo obchodního cestujícího), a jeho mladické poměry se ženami se nestaly předmětem podobných vtípů jako zásnubní pokusy Franze Kafky patrně jenom proto, že měl méně zvědavé – anebo diskrétnější – životopisce. Když se v Československu chopili moci komunisté, Hrabal se ocitl v podobné situaci jako před půlstoletím Klíma vyloučený z rakouských škol – smysl svému životu mohl dát pouze on sám. Nikdo jiný.

Klíma věřil, že to, kým jsme, závisí výhradně na nás samotných. Pokud jsi šampion sám pro sebe, budeš jím i pro druhé.

Hrabal v to také uvěřil.

2 Lhal bych, kdybych prohlásil, že mě nikdy nelákalo usadit se v Praze. Od prvních chvil jsem se tam cítil lépe než kdekoli jinde, jako bych byl konečně doma, jako bych našel místo, které jsem odjakživa hledal. Fascinovalo mě všechno: jazyk, v němž skoro každé slovo zní jako pozvánka k bližší, důvěrnější známosti; druh písma na cedulích s názvy ulic, který mi připomínal mé oblíbené známky s nápisem Československo, jež jsem sbíral v dětství; automaty – samoobslužné bufety, v nichž si člověk mohl koupit v libovolném množství šunku, uzeniny nebo párky s sebou nebo je zkonsumovat na místě a zapít pivem z lahve nebo umaštěných sklenic; toaletářky, které říkaly „dobrý den“ a „na shledanou“ jako první; tramvaje, v nichž hlas z nahrávky ohlašoval příští zastávku („Ba-labenka, příští zastávka Palmovka!“) a oznamoval možnost přestupu na metro. Na jaře roku 1990 jsem se v Praze zkrátka cítil jako člověk z Východu, který se poprvé ocitl na Západě, jen tedy ten Západ byl jaksi „náš“ – neděsil ani nepokořoval.

„Každý den zázrak,“ psal Bohumil Hrabal. Chodil jsem po pražských ulicích a cítil jsem se, jako bych vstoupil mezi hrdiny jeho próz. Praha pro mě v té době byla především gastronomickým fenoménem. Neexistovalo druhé takové hlavní město, v jehož centru by člověk zaplatil tak málo za porci vařených párků, utopenců nebo plátek tlačenky s cibulí, to vše s nejlepším pivem na světě za srovnatelnou cenu. To byla moje hostie, kterou jsem musel přijmout alespoň jednou ročně, to bylo mé vyznání víry, že Čechy z Hrabalových knih – země prostých lidí, kteří nejsou primitivy – skutečně existují.

Stydím se, že jsem tolik míst v Praze vůbec nenavštívil. Nezajímala mě muzea ani divadla, kostely ani synagogy. Nezajímalo mě Staré Město, Malá Strana ani Karlův most. Táhlo mě to na periferii, do Libně a na Žižkov, do barů a hospod,

kde jsem se na vlastní oči přesvědčil, že Milan Kundera měl pravdu, když věřil, že je-li někde na světě možný demokratický socialismus, pak je to právě v Praze. V těch hospodách jsem sledoval dělníky, kteří se zastavili na oběd a pivo a byli právě jako ti, o nichž psal Hrabal – „transcendentální“, sto-procentně přizpůsobení svému prostředí, neodtržení od reality ani o centimetr. Když jsem se na ně díval, pochopil jsem, co měl na mysli Kafka, psal-li: „To, že náš úkol je zrovna tak veliký jako náš život, dává mu zdání nekonečnosti.“ V tomto smyslu ti lidé, kteří většinou – jak je to v Čechách obvyklé – nechodili do kostela a nevěřili v žádné rajské zahrady, už byli vykoupeni – za života.

Hospody sehrávaly v jejich životech podobnou úlohu jako v Polsku kostely. Právě hospoda byla místem všeobecné zpovědi, právě v hospodě se zpívaly starodávné písně, právě v hospodě se přijímalo tělo a krev české země – vepřové se zelím a knedlíky a „mléko kozla“ z Velkých Popovic. Svět těchto lidí se jevil jako dokonale harmonický – nikdo nikam nespěchal, nikdo nesnil o jiném životě, nikdo nepůsobil, že má pocit, že sedí-li tu u piva, něco ztrácí.

Na jaře roku 1990 do té „arkádie“ reálného socialismu vtrhl kapitalismus a během několika let ji obrátil vzhůru nohama.

Že jsem do Prahy přijel příliš pozdě, jsem si neuvědomil hned. Přitom mi to mohlo dojít, třeba když jsem sledoval ty obrovské činžáky, které se táhly podél Sokolovské ulice – vykuchané před demolicí, která měla zakrátko nastat, bezzubé a s očními důlky oken zejícími prázdnotou. Viděl jsem je cestou do Libně, do starého Hrabalova bytu – nevěděl jsem, že už neexistuje, že na jeho místě vzniká stanice metra.

Přesvědčil jsem se o tom, až když jsem vystoupil z tramvaje, zabočil do ulice Na Hrázi, procházel jí a počítal čísla domů. Stály jen na levé, liché straně; naproti se podél chodníku táhla dřevěná ohrada. Když jsem se díval shora, viděl jsem, že plot v polovině ulice končí, zpomalil jsem tedy v chůzi, stále ještě jsem totiž doufal, že ten první zachráněný dům napravo bude označený číslem 24, které jsem hledal. Avšak dopadlo to jinak – podobně jako jednou, když jsem si v loterii vytáhl los jen o jediné číslo vyšší, než bylo to vítězné. I tentokrát pro mě bylo o to těžší smířit se s prohrou, když mi hlavní cena unikla jen o vlásek. Po levé ruce jsem měl činžák s číslem 25, po pravé plot a za ním jsem dírami v ohradě uviděl zbořeniště. „To musel Hrabal bydlet zrovna na pravé straně ulice?“ pomyslel jsem si smutně.

Později jsem ten dům viděl na fotografiích (i na filmovém pásu), takže mám hrubou představu o tom, jak vypadal. Z ulice se vstupovalo do vrat a pak průchodem do vnitřního dvora a teprve z něj se vcházelo k proskleným dveřím někdejší kovárny, v níž Hrabal čtvrtstoletí bydlel, až do jara 1973. Chtěl jsem to místo vidět. Proč? Abych zjistil, zda má nějaké zvláštní vlastnosti, jestli v něm dřímá nějaká skrytá energie nebo vyvěrá nějaký tajemný zdroj inspirace. Je totiž vůbec možné, aby se všechny ty neobyčejné příběhy, všichni ti neobyčejní hrdinové Hrabalových knížek a on sám setkávali na místě docela obyčejném? A jestliže přece jen bylo obyčejné, než se tam objevili, je vůbec možné, aby po nich všechno beze stopy zmizelo a aby jedinou stopou byla literatura?

Roky plynuly a já v Praze nacházel stále nová a nová hrabalovská místa. A pokaždé jsem se nemohl vynadivit, že dnes už jsou úplně obyčejná. Prázdná. Jako kdyby se v nich nikdy nic

neobvyklého neudálo, jako kdyby vždycky byla pouhou hromadou cihel, betonu a skla. Přemýšlel jsem, zda měl i Hrabal podobné pocity ztráty, když tu před půlstoletím bydlel a v sobotu večer se vypravil do centra Prahy, na Staroměstské náměstí, přes které o čtvrtstoletí dříve chodil cestou z kanceláře domů Kafka. Zda i jeho trápil iracionální stesk po něčem, co nezažil. Zda i on toužil po tom, aby si mohl třeba jen čtvrt hodiny prohlížet to místo v takové podobě, jakou mělo tenkrát, nebýt nic víc než pouhý němý divák, kolemjdoucí – a pak se vrátit domů poslední noční tramvají.

Navštívil jsem v Praze desítky míst, kam Hrabal chodíval a která popsal ve svých knihách: ulici Na Hrázi, automat Svět a nesčetné, stále ještě existující hospody, hotely a restaurace, sběrnou starého papíru ve Spálené ulici, a dokonce i nástupiště na autobusovém nádraží Florenc, odkud Hrabal jezdil na svou chatu v Kersku (byl jsem v ní i v kerských hospodách, v jeho domovském Nymburce i v tamním pivovaru, kde vyrostl). A pochopil jsem, že veškerá mimořádnost těch míst trvá jen tak dlouho, jak dlouho je za taková pokládáme.

A že kdyby nebylo Prahy, musili bychom ji vymyslet.

3 Kdybychom se na podzim roku 1963 zeptali vzdělaného Pražana, zda mu něco neříkají jména Franz Kafka, Jiří Weil, Bohumil Hrabal, Milan Kundera či Ota Pavel, s největší pravděpodobností by se při prvním z nich rozhořčil („Jak se na to vůbec můžete ptát, vždyť Kafka je náš největší spisovatel! Cože? Že psal německy? No a co?“); u druhého by se na nás podezřívavě zadíval („Není to náhodou nějaká provokace? Vždyť Weil je autor románu *Moskva-hranice*, pojednávajícího o stalinistických čistkách v Moskvě a zakázaného stranou“);

u třetího jména by se onen Pražan usmál („No jistě, to je ten balič papíru ze sběrný, co nedávno vydal sbírku povídek, prý docela zábavných“); u čtvrtého by významně pozvedl ukazováček („To je mladý básník a dramatik, začínal jako socialistický realista – jinak by mu nic neotiskli, ale řeknu vám: ten nás ještě překvapí!“); naopak páté jméno by Pražana uvedlo do rozpaků („Snad nemyslíte toho sportovního zpravodaje?“).

Na podzim roku 1963 se Ota Pavel připravuje na cestu do Innsbrucku na zimní olympijské hry. Netuší, že se odtamtud vrátí ve svěrací kazajce a že zbytek života stráví v léčebně, kde jej ošetřující psychiatr přesvědčí, aby sepsal nejkrásnější chvíle svého života. Povídky Oty Pavla vyjdou na začátku sedmdesátých let ve dvou svazcích – *Smrt krásných srnců* a *Jak jsem potkal ryby* – a učiní z něj – už posmrtně – jednoho z dodnes nejoblíbenějších českých spisovatelů.

Kundera v roce 1963 vydává první sbírku povídek *Směšné lásky*. O dva roky později dokončí *Žert*, podle mnohých svůj nejlepší román. V roce 1975 emigruje na Západ a čeká jej tam nejoslavnější literární kariéra poslední doby. Po roce 1989 několikrát navštíví Prahu. Inkognito.

Také Hrabal vydává v roce 1963 svou první povídkovou knihu. Do srpna 1968 vydá ještě více než deset dalších knih (včetně druhých a dalších vydání). Po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa se stane „spisovatelem v likvidaci“, ale to mu nezabrání napsat ještě řadu dalších románů a stát se největším českým spisovatelem dvacátého století.

V roce 1963 marxisticky orientovaní literární vědci na konferenci v Liblicích „rehabilitují“ dílo Franze Kafky. Začíná doba tání, po níž bude následovat pražské jaro. V roce 1968 cenzura vyškrtne ze seznamu zakázaných knih Weilův román

Moskva-hranice; kniha má vyjít na podzim – poprvé od roku 1937. Avšak v srpnu 1968 do Prahy vjedou sovětské tanky.

Kafka, Weil, Hrabal, Kundera, Pavel – nikdy jsem žádného z nich nepotkal osobně. Ale kdyby jich nebylo, tak by se můj život, počatý ve dnech sovětské invaze do Prahy, odvíjel jinak.

Kdybychom se na podzim roku 2023 zeptali kolemjdoucího Pražana...

Kafkovo století

1 Proč se právě toho dne mladý úředník Dělnické úrazové pojišťovny rozhodl – namísto, aby strávil večer s přáteli v některém z pražských lokálů nebo doma v posteli se zajímavou knihou – posadit k pracovnímu stolu, jako by u něj už předtím v kanceláři neproseděl dost hodin, se nikdy nedozvíme. Očividně to tak muselo být, protože právě té noci se stal tím, kým se – věříme-li v osud – stát musel: jedním z největších spisovatelů dvacátého století. Století, které možná oné noci z 22. na 23. září 1912 skutečně začalo. Století Franze Kafky.

Když Kafka nad ránem odložil pero a přečetl si právě dokončenou povídku o mladém obchodníkovi Jiřím Bendemannovi – který se nemohl smířit s tím, že nesplnil naděje vkládané do něj rodinou, a přijal otcův ortel, skočil z mostu do řeky a „tíše zvolal: ‚Milí rodiče, přece jen jsem vás vždycky miloval‘“ – cítil patrně uspokojení, snad i úlevu, určitě však únavu po probdělé noci. Jen stěží si však představíme, že by si už tehdy uvědomoval, co se doopravdy událo, protože se nestává často, aby si třeba i někdo obdařený jasnovidectvím předpověděl vlastní budoucnost. Kafka tedy nemohl vědět, že dva měsíce po „Ortelu“ napíše „Proměnu“, povídku

o mladém úředníkovi, který jednoho dne ráno po probuzení zjistí, že se proměnil v brouka, navíc tak velkého, že se jen s obtížemi vejde do místnosti v nejvyšším patře Oppeltova domu na Staroměstském náměstí. Místnosti, v níž tehdy bydlel Kafka.

Proč se Řehoř Samsa proměnil v brouka? Ze stejného důvodu, jako tomu bylo u Jiřího Bendemanna, když skočil z mostu do Vltavy: aby unikl výčitkám svědomí. Může totiž mít brouk alespoň špetku svědomí? Ne víc než mrtvola.

2 Kafka píšící „Proměnu“ nemohl vědět, že za dva roky vypukne světová válka, která zcela změní mapu střední Evropy. Miliony jejích obyvatel se ze dne na den stanou občany dříve neexistujících států a zároveň trosečníky země, která přestala existovat. Podobně jako sám Kafka, německy hovořící Žid a občan monarchie, který se ve třiceti pěti letech stal z moci úřední Čechoslovákem.

Takové proměny se v tomto století měly stát údělem téměř každé generace někdejších občanů c. k. monarchie, ale to Kafka nemohl vědět.

V té době, v září roku 1912, navíc ani netušil, že se dvakrát zasnoubí a dvakrát rozejde s Felicí Bauerovou, dcerou berlínského továrníka, s níž se seznámil o měsíc dříve. Nevěděl také, že nasadí parohy Ernstu Polakovi, svému příteli z literárních kaváren, stejně jako ani Polak nemohl tušit, že si sám za pár let vezme tehdy šestnáctiletou Milenu Jesenskou.

Kdesi v Polsku tou dobou dospívala Dora Diamantová, jediná žena, po jejímž boku byl Kafka skutečně šťastný a s níž se chtěl oženit. Ke sňatku však nedošlo. Nesvolil k němu pobožný Dořin otec. Když mu prý Kafka v dopise vyznal, že ztratil

svou víru, ale rád by ji opětovně našel, nastávající tchán vyhledal cadika z Góry Kalvarie, aby se s ním poradil, a ten na to reagoval lapidárním „ne“. O několik měsíců nato, 3. června 1924, Kafka zemřel na tuberkulózu.

3 Zda se Kafka skutečně chtěl navrátit k židovství, nevíme. V rodině jeho matky, rozené Löwyové, nechyběli rabíni ani znalci Písma, zatímco jeho otec Hermann Kafka mezitím bohatl, asimiloval se v německém prostředí a vůči záležitostem víry ochladl. Ze syna venkovského šocheta, tedy rituálního řezníka, se díky vlastní píli, ale také věnu své manželky vypracoval na majitele několika pražských obchodů. Nejvíce pyšný byl na ten v paláci Kinských na pražském Staroměstském náměstí. V téže budově sídlilo německé gymnázium, do něhož poslal svého syna Franze.

Franz byl nejstarší ze šesti sourozenců. Dva jeho bratři zemřeli ještě jako děti, otec v něm tedy spatřoval svého nástupce a dědice. Lze se tudíž divit vzteku, s nímž tento selfmademan, stojící nohama pevně na zemi, reagoval na „snílkovství“ svého syna? Očekával, že se Franz vydá v jeho stopách, bude se věnovat podnikání nebo obchodu, popřípadě si otevře právnickou kancelář. Neplatil mu snad studia právě proto?

Dokud Franz chodil na gymnázium, otec měl ze synových dobrých známek za slohové práce radost. Dokonce i jeho účast ve studentských literárních spolcích snášel tak, jak člověk snáší výstřelky mládí. Když však Franz v roce 1906 dostudoval, otec už nehodlal podobné rozmary nadále tolerovat ani v nejmenším.

Nikdo se nerodí jako spisovatel. Ani Kafka, když během studií psal svá první drobná díla, ještě nespojoval svou budoucnost s literaturou. Jeho touha uniknout z otcova dohledu

nabývala jiných podob; chtěl se vypravit do světa podobně, jako to udělali jeho strýcové, kteří posílali dopisy z Panamy, Číny či Konga a o jejichž zámořských dobrodružstvích kolovaly v rodině legendy.

V roce 1902 se devatenáctiletý Kafka obrátil na nejstaršího matčina bratra Alfreda Löwyho, jenž v té době působil jako ředitel železnic ve Španělsku, a požádal jej, zda by mu nepomohl zajistit práci v zahraničí. Strýc jej pochopitelně nějak odbyl, ale když o pět let později jeho synovec vystudoval univerzitu, postaral se mu o místo. Nebylo to však v zahraničí, nýbrž v pražském zastoupení společnosti Assicurazioni Generali. Kafka se za rok přesunul do Dělnické úrazové pojišťovny a zůstal tam už nadobro – svou kancelář opustil až v pokročilém stadiu tuberkulózy v roce 1922 a zbytek života strávil v sanatoriích. Sen o cestě na konec světa jej však doprovázel až do posledních chvil; krátce před svou smrtí prý pojal záměr vycestovat do Palestiny.

4 Zaměstnání v kanceláři Kafku zbavilo finanční závislosti na otci a zároveň si nežádalo jeho pozornost po pracovní době. Odstěhoval se z domova a v rychlém sledu střídal různá bydliště. Byl tedy svobodný, ale na druhou stranu musel strpět otcovo pohrdání. A právě to nemohl snést.

V létě 1911 se naposledy pokusil naplnit naděje, které do něj otec vkládal. Na popud rodiny se stal společně s Karlem Hermannem, manželem své sestry Gabriely, spolujednatelům azbestové továrny Prager Asbestwerke Hermann & Co. Vydržel to do podzimu roku 1912.

Jen stěží si dovedeme Kafku představit v roli podnikatele, taková vize nám přijde vlastně směšná, ale jak měl sám

Franz Kafka, 1905

Kafka, tenkrát ještě ani ne třicetiletý, vědět, že jeho osudem je literatura? Potřeboval ten rok, musel si vyzkoušet, jaké to je být jako jeho bratrance a strýcové, kteří se zaobírali výhradně vyděláváním peněz, aby pochopil, že takto žít nedovede, že nedokáže zasvětit zbytek svého života kanceláři a továrně. Dokonce i kdyby na tom záviselo to, zda jej jeho bližní konečně přijmou za svého.

Pomýšlel na sebevraždu. A snad by opravdu skončil jako jeho sedmnáctiletý bratranec Oskar, který se zastřelil po neúspěšných přestupových zkouškách do jízdny kadetní školy, kdyby nebylo listu papíru a tužky. Namísto sebe tak v noci z 22. na 23. září 1912 usmrtil svého dvojníka Jiřího Bendemanna.

Jiří Bendemann zemřel. Zrodil se Franz Kafka.

5 Pražské Staroměstské náměstí je nejspíš první místo, které mě napadá ve volných chvílích. Bývá to v pauze na cigaretu nebo nejčastěji ve vlaku, který mě veze do práce z městečka u Varšavy, jednoho z těch šťastných míst, jejichž obyvatelé dojíždějí každodenně příměstským vlakem do metropole do nejlépe placené práce, na některou z renomovaných univerzit, popřípadě do nejlepších kin, kaváren nebo obchodů. Ti, kteří touto trasou jezdí dostatečně dlouho, dříve či později přeseďadají do vlastních aut, aby ji zdolávali po neustále ucpané silnici. Získávají tím pohodlí, vyhnou se postávání na nástupištích a nervóznímu čekání na zpožďující se vlaky, osvobodí se od tlačence. Promarní však tu hodinu nebo dvě, které většina cestujících v příměstských vlacích věnuje četbě.

Nedávno jsem si ve vlaku povšiml dívky, jak čte Kafkův *Proces*. Už jsem pak nevytáhl z aktovky vlastní knihu

a namísto toho jsem se v představách přesunul na pražské Staroměstské náměstí a odtamtud jsem se pokusil uhádnout, co mohlo tu dívku k četbě *Procesu* přimět. Snad tu knihu prostě probírají ve škole? Nebo se právě vrátila z výletu do Prahy a rozhodla se, že se přesvědčí, co je zač ten Kafka, na jehož vyobrazení tam narážela každou chvilku (snad si dokonce koupila tričko s jeho podobiznou)? Nezeptal jsem se jí na to, protože vždy, když jsem měl příležitost hovořit s někým o Kafkových knihách, nemohl jsem se zbavit dojmu, že se vytahuji, což nebyl příjemný pocit.

6 Díky Kafkovi a jeho příběhům o lidech, kteří sami musejí vypátrat vinu, za niž jsou trestáni, snáze pochopíme, jak mohlo dojít k tomu všemu, co přineslo dvacáté století: k vyhlazení milionů lidí, aniž to bylo v rozporu se zákonem či vyšinutou logikou ideologie, k absurditě povýšené na úroveň vládnoucího principu celých společností. Kdyby bylo dvacáté století podobné tomu devatenáctému, nejspíš by si na Kafku dnes nikdo nevzpomněl. Ale dvacáté století nebylo věkem Maupassantovým, Turgeněvovým nebo Dickensovým. Bylo to století Kafkovo.

Co to je – to „Kafkovo století“? To období, jehož symbolem by mohla být třeba taková naprosto kafkovská situace, jako je ta, kterou popsal jiný pražský autor:

Každé ráno vchází po špičkách do mého pokoje můj bytný, slyším jeho kroky. A pokoj je tak dlouhý, že by se k mé posteli ode dveří mohlo jezdit na bicyklu. Můj bytný se naklání nade mnou, otáčí se a komusi do dveří dává znamení a říká:

„Pan Kafka je tady.“

[...] Někdy si tak myslívám po takovém probuzení, co kdyby ten můj bytný prohlásil, když mě takhle budí, že tam nejsem.

(Bohumil Hrabal, „Kafkárna“)

Paradoxní je, že v první verzi tohoto textu z roku 1950 se jméno Kafka neobjeví ani jednou. Kafkovské situace tehdy zkrátka visely ve vzduchu.

7 V Polské lidové republice jsem žil natolik krátce, že mě kafkovské situace začaly potkávat až v dobách tzv. třetí polské republiky [tedy po roce 1989 – pozn. překl.]. Na začátku devadesátých let jsem si během studia přivydělával práci v nejmenované agentuře zaměřené na výzkumy spotřebitelských preferencí. Jednoho dne k nám z Madridu přijela zástupkyně výrobce majonéz, která měla dohlížet na náš výzkum chuťových preferencí Poláků. Její hlavní úkol spočíval v tom, že nás měla naučit nabírat majonézu na umělohmotnou lžičku přesně tak, jak si to přál její zaměstnavatel. Dohlížela, abychom to nedělali jinak, neboť by to oslabilo validitu výzkumu.

Jsem si jistý, že vyslat zaměstnankyni letadlem do Varšavy a zaplatit jí několikadenní pobyt se výrobcí majonézy vypláto, jen aby měl jistotu, že jeho požadavky budou splněny. Nedokážu se však zbavit dojmu, že celá ta situace – přestože nepostrádala logiku – měla se zdravým rozumem asi tolik společného jako diktování v úřadě u Klamma, jednoho z hrdinů románu *Zámek*:

Často diktuje úředník tak tiše, že to písař vsedě ani nezachytí, musí pak vždycky vyskočit, zachytit diktát, honem si sednout a zapsat jej, pak znovu vyskočit a tak dál. Jak je to podivné! Je to skoro nesrozumitelné. Barnabáš má ovšem dost času všechno pozorovat, neboť postává v prostoru pro diváky celé hodiny a někdy celé dny, než na něj padne Klammův pohled. A i když ho Klamm už zahlédne a Barnabáš se postaví do pozoru, ještě není nic rozhodnuto, neboť Klamm se ještě může od něho obrátit ke knize a zapomenout na něj; to se stává často. Co je to však za poslovskou službu, když je tak málo důležitá? Vždycky mne zabolí u srdce, když Barnabáš ráno řekne, že jde na zámek.

Nechtěl bych být Barnabášem.

A přesto jsem se jím stal. Chtěl jsem dostat očekáváním, která do mě vkládali.

8 Kafkovo století dávno skončilo. Skončí společně s ním i Kafka, který se už natrvalo proměnil jen v upomínkový předmět a turistickou vizitku Prahy? Nebo se budou jeho knihy číst i nadále, jen třeba jinak?

Snad má pravdu Milan Kundera, prohlašuje-li, že existuje pouze jediný způsob, jak pochopit Kafkovy romány. Přečíst je tak, jak člověk čte romány. Snad je dnes jedinou možností, jak číst Kafkovy romány, nezbytnost zapomenout na dvacáté století a jeho totalitu, na Osvětím a gulagy, na socialistické lidové demokracie a kapitalistické korporace. Snad je *Zámek*, Kafkův poslední román, příběhem o posledním soudě, všemocné byrokracii nebo o čemkoli jiném. Pro mě je to však

neobyčejná pohádka pro dospělé, příběh o člověku, který nedovedl myslet na nic a nikoho jiného než sebe samého a který k témuž nutil všechny kolem. Aby pak donekonečna prodlužoval to soustředění okolí na svou osobou, vymyslel si nedosažitelný cíl své cesty do vsi: uvedl se jako geometr povoláný k práci pro zámek, ale ve skutečnosti nikým takovým nebyl. Trest pro K. – tedy zabouchnuté dveře zámku – v podstatě žádným trestem není, třebaže jemu samému se to tak může jevit. Je to dar, protože kým by byl K. bez oněch zabouchnutých dveří, do nichž se může snažit dotlouct?

Kafka *Zámek* nedopsal, stejně jako tomu bylo v případě jeho zbývajících dvou románů. Ve své závěti nařídil Maxi Brodovi, aby jeho rukopisy spálil. Proč? Tu otázku si patrně minimálně jednou položil každý čtenář Kafkových knih a nikdo z nich na ni nenašel odpověď, která by uspokojila všechny.

Dovedeme si představit svět, v němž by ta otázka nikoho nezajímala?